

Шевченко Я.М., Венецька М.В., Кучеренко І.М. Проблеми вдосконалення правового регулювання права приватної власності: Монографія. — К.: Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2002. — 104 с.

ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА
ім. В.М. КОРЕЦЬКОГО НАН УКРАЇНИ

Я.М. Шевченко, М.В. Венецька, І.М. Кучеренко

**ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО
РЕГУЛЮВАННЯ
ПРАВА ПРИВАТНОЇ
ВЛАСНОСТІ**

Київ
2002;

ОСНОВНІ ВІДОМОСТІ

УДК 347.23
ББК Х.623.1 (Укр)
П 37

*Рекомендовано до друку
Вченою радою Інституту держави і права
імені В.М. Корецького
Протокол № 14 від 11 грудня 2001 р.*

Рецензенти:

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАН України *В.І. Семчик*;
доктор юридичних наук, професор *О.В. Дзера*

Шевченко Я.М., Венецька М.В., Кучеренко І.М.

Проблеми вдосконалення правового регулювання права приватної власності: Монографія. — К.: Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2002. — 104 с.

ISBN 966-02-2365-X

У монографії висвітлюється правове регулювання права власності в законодавстві України, зокрема, вдосконалення і здійснення права приватної власності відповідно до нового цивільного законодавства.

Критично оцінюються нове цивільно-правове регулювання права приватної власності, здійснення права приватної власності щодо таких важливих його об'єктів, як цінні папери. Окремо виділені питання щодо приватної власності юридичних осіб, введення якої є новелою нового Цивільного кодексу України.

Розрахована на юристів усіх спеціалізацій — суддів, адвокатів, юрисконсультів, а також викладачів вузів, наукових працівників, аспірантів, студентів, широку юридичну громадськість.

ББК Х.623.1 (Укр)

ISBN 966-02-2365-X

© Шевченко Я.М.,
Венецька М.В.,
Кучеренко І.М., 2002

ВСТУП

Розвиток права власності в Україні відбувається одночасно із соціально-економічним розвитком суспільства, що зумовлює поступове вдосконалення законодавства. Важливим є визначення напрямів його вдосконалення. Насамперед потрібно брати до уваги те, що настав переломний період в історії українського суспільства, коли воно перетворюється на постіндустріальне. В такому суспільстві інакше будуються суспільні відносини, іншою є орієнтація людини на суспільні явища, по-новому визначається і роль права власності. В зв'язку з цим доцільною видається думка В.Л.Іноземцева, який дав характеристику постіндустріального суспільства. Він пише: "Стає все більше прибічників точки зору, згідно з якою сучасне людство поділене щодо засобів виробництва не за рівнем матеріального достатку, а за типом мети, до якої прагнуть люди, і цей поділ найбільш принциповий з усіх, які знала історія".

Право власності перестає бути самоціллю, воно дедалі більше набуває рис засобу, який використовується людиною для організації своєї самореалізації. Що під цим слід розуміти? Передусім людину потрібно розглядати в контексті цінностей, які набувають значення саме в постіндустріальному, а не в індустріальному суспільстві, яке належало до ХХ ст. і відходить разом з ним.

Виходячи з цього здатність скористатися правом власності (зміст якого складають правомочності володіння, користування і розпорядження) орієнтована на організацію підприємницької діяльності, в якій людина створює сама себе, і саме для якої набуває таких рис, як освіченість, працьовитість, набуття високої кваліфікації. І сама підприємницька діяльність в епоху постіндустріалізму набуває інших рис — створення та впровадження високих технологій, введення інновацій, широке використання електронних засобів у всіх видах діяльності. Все це зумовлює потребу в людях, які могли б опанувати зростаючий рівень виробництва та його високоінтелектуальний характер. Виходячи з цього можна зазначити, що використання права власності в підприємницькій діяльності набуває певного цілеспрямованого характеру. Це, по-перше, створення нових видів виробництва, і, по-друге, використання права власності для цілей формування осіб, здатних виконувати роботу, яка вимагає високої інтелектуальної кваліфікації, творчих підходів і неординарних рішень.

Тому якщо розглядати особливості права, яке опосередковує підприємницьку діяльність, слід сказати, що його засади належать до цивільного права, яке найкраще відповідає стану людини як суб'єкта права. "Цивільним законодавством регулюються особисті немайнові та майнові відносини (цивільні відносини), що засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників", — визначено в ст. 1 нового Цивільного кодексу України (2001 р.). Такі риси цивільного права відповідають самостійному і незалежному становищу людини як суб'єкта права, а підприємницька діяльність є одним із найважливіших видів утвердження і самореалізації особи в суспільстві.

Створення людиною самої себе має на меті інтелектуальні досягнення й інтелектуальне зростання людини, на яке спрямоване використання права власності, а шлях здобуття матеріального достатку передбачає як основний елемент — використання для цього підприємницької діяльності — такий механізм у постіндустріальному суспільстві використання права власності як основи суспільних відносин.

Протилежні тенденції, що мають на меті накопичення багатства заради економічного успіху підприємств і організацій, швидко втрачають соціальну цінність, бо малоінтелектуальна та спрямована на задоволення споживацьких потреб діяльність вимагає задіяння відповідної категорії людей, які мають нижчий інтелектуальний рівень, і не можуть за своїми якостями належати до інтелектуальної еліти. Тому вони мають нижчий рейтинг у суспільстві і відповідно — менші шанси на успіх.

Як зазначає В.Л. Іноземцев, "інтелектуальне розшарування, що сягає безпрецедентних масштабів, стає основою будь-якого іншого соціального розшарування".

За таких умов використання права власності як підйоми для підтримки саме тенденцій розвитку постіндустріального суспільства, спрямованих на інтелектуальне зростання особи, є тим прогресивним напрямом, який має бути відображений у законодавстві.

У цьому плані передбачається категоричне — відмовитися від права колективної власності, яке виражено в Законі України "Про власність", і перейти до стимулювання життя і діяльності людини шляхом утвердження права приватної власності. В новому Цивільному кодексі України в ст. 326 вказується, що суб'єктами права приватної власності є фізичні та юридичні приватні особи. Далі в кодексі розміщені статті, де говориться про право державної власності, право власності Автономної Республіки Крим, право комунальної власності. Особливе місце посідає право власності українського народу.

Проте прогалиною в законодавстві є дуже загальне тлумачення права державної власності. Ст. 327 нового Цивільного кодексу України визначає: "Державною власністю є майно, в тому числі кошти, які належать державі Україна. Від імені та в інтересах держави Україна право власності здійснюють відповідні органи державної влади". Зрозуміло, що відповідні органи державної влади лише досягають процесу здійснення права власності, вони не є власниками. У здійсненні втілюється воля держави Україна, від імені та в інтересах якої й діють ці відповідні державні органи. Будь-яке право власності своїм об'єктом має майно, тому не зовсім зрозумілим є те, яке ж саме майно, маючи на увазі право державної власності, має на увазі й в натуральному, і у вартісному вираженні, припускаються лише речі чи й безтілесні види майна — майнові права, яке при цьому місце посідають майнові комплекси, окремі підприємства. Поряд з державою існують й інші суб'єкти права власності — то в якому ж співвідношенні з ними існує право державної власності, адже вони теж мають таке ж за змістом право власності на майно. Чи право власності претендує на пріоритет і визначається незалежно від того, чи є в законі права на майно в інших суб'єктів права власності, або ж має якусь притаманну лише йому сферу?

На такий кшталт, як це визначено в ст. 327 нового Цивільного кодексу України, можна визначити будь-який вид власності, бо, отже, і приватною, і комунальною власністю є майно. Нічого від назви не змінюється, бо природа власності єдина.

Тому можна сказати, що фактично правового визначення права державної власності в новому Цивільному кодексі немає, і не можна сказати, яке майно належить державі, а яке — іншим суб'єктам, за якою ознакою потрібно розрізняти майно, на яке поширюється право державної власності, та за якими ознаками це право відрізняють від права приватної і комунальної власності. Отже, можна сказати, що це питання потребує законодавчого вирішення.

Не чітко вирішене в новому Цивільному кодексі й питання правового регулювання, що стосується права власності Автономної Республіки Крим. Вказівка в ст. 328 нового Цивільного кодексу України на те, що Автономна Республіка Крим є власником майна, що належить їй відповідно до закону, ніяких уточнень про це майно не містить, а посилання на закон тільки передбачає, що, окрім кодексу, має ще існувати окремий закон про майно Автономної Республіки Крим, інакше не зрозуміло, до якого виду власності належить це майно — до державної, комунальної чи взагалі є його окремим видом.

Можна сказати, що нарешті Цивільний кодекс вирішив питання із власністю юридичних осіб. У кодексі це право визначене як приватне. Це — велике досягнення в розвитку й удосконаленні правового регулювання права власності України, утвердженні приватного права.

Що стосується права власності українського народу, то справа тут складна. Ст. 320 Цивільного кодексу вказує лише на об'єкт права власності українського народу, а саме воно не визначається. Вказується лише на те, що від імені українського народу права власника здійснюють органи державної влади. З цього можна зробити висновок, що правомочності власника — володіння, користування й розпорядження здійснюють уповноважені на те особи — органи державної влади, які водночас здійснюють ті ж правомочності відповідно до закону від імені держави (згідно із п. 5 ст. 113 Конституції України). Тобто відмінність у діяльності органів державної влади щодо здійснення прав власника залежить не від того, хто здійснює ці права, а від того, від імені кого вони здійснюються. В обох випадках орган, який здійснює право власника єдиний — органи державної влади. Розмежування відбувається відповідно до об'єктів права власності. Земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності українського народу (ст. 320 Цивільного кодексу України), а щодо цих об'єктів право власності органи державної влади здійснюють від імені українського народу. Стосовно інших об'єктів (наприклад, майнові комплекси, підприємства), то органи державної влади здійснюють право власності вже від імені держави.

Виникає запитання — чи ідентичне право власності українського народу праву власності держави? Потрібно зазначити, що за змістом (правомочності власника) — так, але за суб'єктивним складом — ні, бо, отже, поняття "держава" і "народ" не тотожні.

Демократична Україна потребує якісно оновленого права, що відповідатиме вимогам вільного, демократичного громадянського суспільства, яке має бути суспільством права.

Політичний стан України як незалежної держави вимагає передусім створення самостійної економіки. Більшість факторів, які сприятимуть консолідації української економіки в єдине ціле, в соціально-економічній та політичній сферах: це, зокрема, такі фактори, як існування незалежної суверенної держави та єдиної нації, а також існування приватної власності як основи побудови економіки. У поєднанні цих факторів буде формуватися розвиток законодавства, спрямованого на розвиток економіки країни.

Право як специфічна суб'єктивна надбудовна категорія не може створювати ці фактори, воно може лише або сприяти, або перешкоджати їх розвитку. В нинішній час ми ще не маємо усталеного законодавства, воно перебуває в процесі розвитку і становлення. І центральне місце при побудові правової системи будь-якої країни посідає право власності. Проблеми правовідносин власності тісно пов'язані з розвитком цивільного

законодавства і цивільного права, всього громадянського суспільства в цілому.

Правові гарантії забезпечення основних конституційних прав громадян і, зокрема, права власності як одного з основних прав людини, що забезпечує усвідомлення нею особистої гідності і самоцінності, є однією з основних правових проблем сучасного розвитку права в Україні.

За всієї демократичності Конституції України вона сама по собі не в змозі всеохоплююче, докорінно вплинути на загальний стан юридичного буття країни. Українське суспільство потребує рішучих принципових змін самої суті, налаштованості правової системи, що має передбачати, по-перше, жорстке визначення самої спрямованості правових перетворень і, по-друге, "олюднення" українського права.

В сучасний період правова реформа зосереджена на корінних завданнях демократичного перетворення країни — на створенні правової основи демократії, ринкового господарства, наслідком чого має бути створення правової держави. ,

Але чітке визначення загальної перспективи перетворень правової системи вимагає виділення ключової ланки таких перетворень. 1 таким центральним пунктом має бути правове становище особи, забезпечення її прав. Тобто система права, побудована на принципах домінування публічних інтересів, має перетворитись на правову систему, де пріоритет належить волі та інтересам людини.

Україна гостро потребує законодавчого забезпечення високого становища кожної людини як автономної особи, ствердження невід'ємних, непорушних і абсолютних прав людини, її високої гідності. Необхідно не лише урівняти державу і особистість, а й значно підвищити особистість, створити кожній людині надійні засоби захисту, безвідмовно діючі механізми реалізації її невід'ємних прав.

Це передбачає "олюднення" права, його розвиток на підставі сучасних досягнень та цінностей цивілізації. Правова реформа, що здійснюється нині в Україні, ґрунтується на базових завданнях демократичного перетворення — на створенні правової основи демократії, ринкового господарства і як підсумок — правової держави.

Формування ринково орієнтованої економіки України висуває як одну із найактуальніших проблем сучасної цивілістичної науки створення науково-теоретичних основ та цілісної системи цивільного права, побудованих на принципово інших засадах, ніж ті, що існували за часів командно-адміністративної економіки.

Особливо необхідно є розробка теоретичних засад підвищення гарантій захисту прав та охоронюваних законом інтересів приватної особи, всебічне дослідження відносин власності як однієї з гарантій захисту приватної сфери особи, відшкодування заподіяної шкоди, в тому числі моральної.